

ІНДИВІДУАЛЬНА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ЩОДО ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Стаття присвячена загальній характеристиці злочинів, що посягають на культурні цінності, особливостям їх складів, а також індивідуальній кримінальній відповідальності за них у міжнародному гуманітарному праві.

Одним з принципів міжнародного права, визаним усіма цивілізованими націями, є те, що єдиною підставою для притягнення до кримінальної відповідальності є наявність у діяннях особи складу злочину. Тому логічно буде почати саме з характеристики елементів складу злочину та їх ознак.

Як це впливає з назви статті, об'єктом посягання виступають суспільні відносини у сфері забезпечення права народу на свою культурну спадщину. Оскільки це право є одним з найважливіших колективних прав, то природно, що кількість нормативно-правових актів, якими визначається міжнародно-правовий захист культурних цінностей у період збройних конфліктів, надзвичайно велика, проте всі ці документи можна згрупувати в певні категорії за часом виникнення і відповідними змістовими особливостями [6]:

- 1) Закони і звичаї війни про захист культурних цінностей (від Кодексу Лібера до Версальської системи договорів);
- 2) Пакт Реріха та супутні документи;
- 3) Акти, пов'язані з руйнуванням і грабежем культурних цінностей нацистською Німеччиною під час Другої світової війни та відповідальність за скоєні злочини;

4) Сучасне міжнародне гуманітарне право, що застосовується в період збройних конфліктів.

Зокрема, до останньої групи міжнародних актів належать Гаагські конвенції 1899 та 1907 рр., Вашингтонський пакт 15 квітня 1935 року, Конвенція про захист культурних цінностей у випадку озброєного конфлікту 14 травня 1954 року (вступила в силу для СРСР 4 квітня 1957 року), Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1949 року про захист жертв війни та інші [5; с 171-173].

Однією з ключових ознак об'єкта складу цих злочинів є особливий предмет - культурні цінності. У ст. 1 Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року культурними цінностями вважаються незалежно від походження і власника:

1) рухомі та нерухомі цінності великого значення - пам'ятки архітектури, мистецтва чи історії, релігійні чи світські, археологічні місцезонавання, архітектурні ансамблі, що становлять історичний чи художній інтерес, твори мистецтва, книги, інші предмети художнього, історичного чи археологічного значення, а також наукові колекції або важливі колекції книг, архівних матеріалів чи репродукцій;

2) музеї, великі бібліотеки, сховища архівів, укриття для зберігання культурних цінностей у випадку збройного конфлікту;

3) центри зосередження перелічених культурних цінностей.

Причому, оскільки злочини щодо культурних цінностей можуть вчинятись лише умисно, то приналежність перелічених речей до культурних цінностей має бути зафіксована в спеціальному реєстрі культурних цінностей, національному чи/та міжнародному, тоді вони позначаються на військових картах, і юридичний радник командира військової частини має попередити його про наявність таких цінностей і не візувати наказ, який передбачає знищення пам'яток культури.

Крім того, якщо культурні цінності занесені в «Міжнародний реєстр культурних цінностей, що знаходяться під спеціальним захистом», вони матимуть імунітет від конфіскації, захоплення чи взяття в якості призу, так само як і транспорт для їх перевезення.

Об'єктивна сторона злочину містить такі обов'язкові ознаки, як діяння та обстановка. Міжнародні злочини можуть вчинятись лише у вигляді дій, а злочини міжнародного характеру як у вигляді дій, так і бездіяльності, конкретний зміст яких залежатиме від обстановки міжнародного збройного конфлікту або й неміжнародного, але такого, що досяг певної інтенсивності, і за положеннями трибуналів *ad hoc* по Югославії та Руанді належить до сфери регулювання міжнародного гуманітарного права.

Якщо має місце міжнародний збройний конфлікт, сторони зобов'язані забороняти, попереджати, припиняти всі акти крадіжки, грабежу чи незаконного присвоєння культурних цінностей та акти вандалізму щодо них. Заборонено реквізицію рухомих культурних цінностей на територію іншої сторони, недопустимі репресивні заходи. Окупуюча сторона зобов'язана підтримувати зусилля компетентної національної влади окупованої держави по збереженню культурних цінностей, а якщо ця влада не може вжити такі заходи, окупанти мусять самі терміново вживати охоронні заходи.

У неміжнародних збройних конфліктах застосовуються положення про «повагу культурних цінностей»: заборонені ворожі акти щодо складових культурної та духовної спадщини народів – історичних пам'яток, виробів мистецтва чи місць відправлення культу, заборонено їх використання для підтримки військового конфлікту.

В разі порушення цих норм і наявності складу злочину настає відповідальність, що є одним із загальногалузевих принципів міжнародного

гуманітарного права [3; с 325], і регулюється Женевськими конвенціями 1949 р.: ст. 1, 51, 52, 131, 148; ст. 1, 85, 91 Додаткових протоколів I та II; Гаагською конвенцією 1907 р. та статутами Міжнародних військових трибуналів і Міжнародного кримінального суду. Проте особливість інституту відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права полягає у його комплексному регулюванні, одночасно на рівні міжнародному (міжнародним кримінальним і гуманітарним правом) та національному (національним кримінальним правом).

Як відомо, відповідальність у міжнародному гуманітарному праві може бути колективна та індивідуальна (відповідальність держав та кримінальна відповідальність фізичних осіб). Все залежить від того, до якого виду злочину належить те чи інше порушення норм міжнародного гуманітарного права по захисту культурних цінностей: міжнародних злочинів чи злочинів міжнародного характеру.

Так, згідно зі ст. 53, п. В ч. 1 п. 2, 3 ст. 85 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 року заборонено здійснення ворожих актів, спрямованих проти історичних пам'яток, творів мистецтва чи місць відправлення культу, які становлять історичну чи культурну спадщину народів; їх використання для підтримки воєнних зусиль, застосування репресалій щодо них; перетворення чітко розрізняваних культурних цінностей зі спеціальним статусом в об'єкт нападу, якщо вони знаходились не в безпосередній близькості від військових об'єктів, навмисно і з нехтуванням Конвенцій або Протоколу. Такі дії кваліфікуються як військовий злочин, тобто міжнародний злочин, що виявляється у порушенні звичаїв та законів війни за п. D ст. 3 Статуту Міжнародного трибуналу по Югославії.

За міжнародні злочини за ст. 91 Протоколу I відповідальність несе не лише держава-сторона по відшкодуванню збитків за дії осіб, що входять до складу її збройних сил, а і фізичні особи, оскільки ще вирок Нюрнберзького трибуналу започаткував принцип індивідуальної кримінальної відповідальності окремих фізичних осіб за міжнародні злочини, зазначивши, що «злочини проти міжнародного права скоюються людьми, а не абстрактними категоріями» [4; с 357]. Пізніше цей принцип був закріплений Токійським трибуналом та Трибуналом щодо колишньої Югославії на основі Резолюції ООН 11 січня 1946 року «Підтвердження принципів міжнародного права, визнаних Статутом Нюрнберзького трибуналу». Межі юрисдикції міжнародних трибуналів розповсюджуються на фізичних осіб (які

мають бути деліктоздатними суб'єктами міжнародного гуманітарного права) персонально. Це стосується тих, хто планував, підбурював, наказував, здійснював чи іншим чином сприяв чи підбурював до планування, підготовки чи скоєння цих злочинів. Посада обвинуваченого як глави держави чи уряду не є підставою звільнення від покарання чи його пом'якшення. Начальник не несе відповідальності за злочин підлеглого лише тоді, коли він не знав і не міг знати про його намір чи дію, а тому не міг вжити необхідних превентивних заходів.

Існують також територіальна, часова і паралельна юрисдикція [5; с. 203-205], тобто територіальні та часові межі судового переслідування та можливість ведення справи національним судом (хоча юрисдикція міжнародного трибуналу має пріоритет, він на будь-якому етапі може виступати провадження по справі з національного СУДУ).

Для полегшення притягнення до відповідальності була прийнята Резолюція ООН 13 лютого 1946 року «Видача і покарання воєнних злочинців», деталізована Женевськими конвенціями, за якими сторони надають одна одній найбільше сприяння. При видачі застосовується право тієї країни, що отримала прохання по видачі.

Всі інші діяння, які є порушеннями норм міжнародного гуманітарного права щодо культурних цінностей, що не охоплюються п. Д ст. 3 Статуту Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, і які мають нижчий ступінь суспільної небезпеки, є злочинами міжнародного характеру, якщо вони посягають на міжнародний правопорядок і загрожують нормальним відносинам двох і більше держав. Вони тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність за національним правом (якщо передбачені у ньому як злочини), але з урахуванням міжнародних договорів.

1. Антонович М. Україна в Міжнародній системі захисту прав людини: Монографія.- К.: Видавничий дім «KM Academia», 2000.- С. 38-58, 188-202.
2. Дмитрієв А. І., Муравйов В. І. Міжнародне публічне право: Навч. посібник / Відп. редактори О. С. Шемчушенко, Л. В. Губерський - К.: Юрінком Інтер, 2000.- С. 354-360.
3. Міжнародне право: Основні галузі: Підручник / За ред. В. Г. Буткевича.- К.: Либідь, 2004.- С 311-349, 698-719.
4. Панов В. П. Международное уголовное право: Учебное

- пособие.- М.: ИНФРА-М, 1997.- С. 53-160, 230-241.
5. Тиунов О. И. Международное гуманитарное право. Учебник для вузов.- М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999.-С. 39-46, 171-173, 196-205.
6. Україна в міжнародно-правових відносинах. Кн. 2. Права охорона культурних цінностей (Збірка документів) / Відп. ред.: акад. НАН України Ю. С. Шемчушенко та д-р юрид. наук В. І. Акуленко.- К.: Юрінком Інтер, 1997.- С 433-511.

K. Krakhmalova

INDIVIDUAL KRIMINAL RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW NORMS CONCERNING PROTECTION OF CULTURAL VALUABLES

The article is devoted to the general characteristic of the crimes, which encroach on cultural valuables, specialities of their content, and also to individual criminal responsibility for them in international humanitarian law.